

УДК 340.1

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2021.1.7>

Р. С. Шелудяков

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного, міжнародного та приватного права
Криворізького факультету
Національного університету «Одеська юридична академія»

О. Ю. Білошенко

старший викладач кафедри конституційного, міжнародного та приватного права
Криворізького факультету
Національного університету «Одеська юридична академія»

Ю. С. Чабаненко

асистент кафедри кримінально-правових дисциплін
Криворізького факультету
Національного університету «Одеська юридична академія»

ІНДИВІДУАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ДОГОВІР ЯК ФОРМА ПРАВОВОГО КОМПРОМІСУ

Стаття присвячена комплексному дослідженню індивідуально-правового договору як форми правового компромісу. Зазначено, що правовий компроміс характеризується наявністю зовнішніх форм його вияву, за допомогою яких упорядковуються різні правові конфлікти. Серед компромісних актів як форм правового компромісу в сучасній державі перевага надається договору, контракту, угоді, згоді, конкурсу та іншим. Особливу увагу звернено на особливості правового компромісу, підкреслюється важлива роль і значення компромісу як однієї з найбільш вдалих форм взаємодії суб'єктів, орієнтира, який використовується людьми при формуванні власного варіанту поведінки, результатом функціонування демократичного режиму.

Встановлено, що в сучасних умовах під формою правового компромісу слід вважати певний спосіб його зовнішнього вираження, призначенням якого є впорядкування змісту правових відносин, надання їм властивості загальнообов'язкового характеру. З'ясовано, що за допомогою юридичної форми можна побачити, як втілюється і реалізується правовий компроміс у сучасній державі.

Акцентовано увагу на обґрунтуванні поняття «індивідуально-правового договору» як право-компромісної форми упорядкування правових конфліктів, проаналізовано особливості індивідуально-правового договору. Підкреслюється, що, на відміну від нормативно-правового договору, індивідуальний договір має персоніфікований характер, не містить загальних правил поведінки, є зручним і простим способом регулювання, який дозволяє враховувати взаємні інтереси суб'єктів і забезпечувати відносно безконфліктне існування громадянського суспільства.

Виділено характерні особливості окремих видів індивідуально-правових угод, для яких притаманна наявність домовленостей, згоди, свободи, рівності та взаємних поступок. Проаналізовано цивільно-правовий договір як форму правового компромісу, трудовий договір, колективний договір і шлюбний договір.

Автори доходять висновку, що серед множинності форм правового компромісу індивідуально-правовий договір займає особливе місце в сучасній державі і представляє собою компромісну угоду (компромісний акт), що може бути укладена між суб'єктами суспільних відносин з метою регулювання конкретних, індивідуальних відносин на підставі взаємних поступок, згоди та домовленостей.

Ключові слова: правовий компроміс, форма правового компромісу, індивідуально-правовий договір, цивільно-правовий договір, трудовий договір, колективний договір, шлюбний договір.

Постановка проблеми. Існування сучасної держави не можливо уявити без популярності феномена правового компромісу. Будь-який феномен може мати як позитивні, так і негативні аспекти. Прагнення посилити роль компромісу в державі супроводжується появою низки нових складних питань. Якщо раніше в більшості випадків він розглядався як ідея, принцип права, то в сучасних умовах правовий компроміс сприймається як специфічний правовий інструмент, за допомогою якого регулюються суспільні відносини. Компроміс продовжує залишатися однією з найбільш вдалих форм взаємодії суб'єктів, орієнтиром, який використовується людьми при формуванні власного варіанту поведінки, результатом функціонування демократичного режиму.

Правовий компроміс як правовий інститут може використовуватися у різних сферах взаємодії суб'єктів і має значення у різних галузях права. Він характеризується наявністю зовнішніх форм його вияву, за допомогою яких упорядковуються різні правові конфлікти. Серед компромісних актів як форм правового компромісу в сучасній державі перевага надається договору, контракту, угоді, згоді, конкурсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження питання індивідуально-правового договору як компромісної угоди здійснили вітчизняні та зарубіжні вчені С.В. Бобровник, А.В. Бухалов, Н.Я. Заболотна, М.М. Новікова, Н.М. Пархоменко, Т.І. Стрибко, З.М. Юдин.

Мета статті – здійснення комплексного аналізу наявних поглядів щодо характеристики індивідуально-правового договору як форми правового компромісу та дослідження особливостей його застосування в сучасній державі.

Виклад основного матеріалу. Як зазначає С.В. Бобровник, правовий компроміс – це опосередкований правовими формами, ціннісно-орієнтований засіб упорядкування конфлікту (в тому числі й правового), який заснований на взаємопоступках учасників суспільних відносин, метою і результатом функціонування якого є стан суспільної згоди і закріплення демократичних цінностей у суспільстві. Серед характерних ознак, які притаманні саме правовому компромісу, вона виділяє такі: правовий компроміс опосередковується правовою формою (нормами права, правовими принципами, правовими процедурами); правовий компроміс тягне юридичні наслідки для учасників суспільних відносин, в тому числі й у вигляді застосування до них

заходів примусу для забезпечення його реалізації; правовий компроміс є однією з визначальних засад функціонування демократичного режиму, адже він є основою легітимації влади; правовий компроміс є ефективним засобом упорядкування правових конфліктів; правовий компроміс є невід'ємною умовою будь-якої двосторонньої угоди у державах з демократичним ладом [1].

С.М. Некіга зазначає, що правовий компроміс своєю головною метою бачить вирішення юридично-складної ситуації між сторонами (згода двох або кількох сторін на певну поведінку у спірній або сумнівній ситуації, яка не підлягає в цей момент вирішенню), збереження етичного складового змісту, цінностей, охорону та захист прав і свобод, законних інтересів людини, громадянина [2].

М.С. Сиромятнікова стверджує, що правовий компроміс притаманний різним галузям права спосіб узгодження інтересів сторін або вирішення конфліктів, для задоволення взаємних законних інтересів та забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Змістом правового компромісу є взаємні поступки сторін у процесі переговорів для прийняття рішення, яке б задовольняло обох суб'єктів [3, с. 99].

Є.О. Курта виділяє такі ознаки правового компромісу: опосередковується певною правовою формою (нормами права, правовими принципами, правовими процедурами); тягне за собою юридичні наслідки для учасників суспільних відносин, у тому числі у вигляді застосування до них заходів примусу для забезпечення його реалізації; є однією з визначальних засад функціонування демократичного режиму, адже він є основою легітимації влади; є ефективним засобом упорядкування правових конфліктів; є невід'ємним елементом будь-якої двосторонньої угоди у державах із демократичним ладом [4, с. 54].

Поняття компромісу у західному суспільстві втратив абстрактно-теоретичний характер і набув інструментального змісту як засобу досягнення практичних цілей, які сприяють втіленню основних завдань кримінально-правової боротьби зі злочинністю. Це стає дійсно можливим лише після досягнення певних домовленостей між суб'єктами-учасниками компромісної угоди. Така форма компромісу зосереджує увагу на суб'єктивних вольових аспектах, свідомому й цілеспрямованому зближенні позицій сторін, а також регулює суперечні погляди [5, с. 27]. Вважаємо, що правовий компроміс – це компромісна двостороння угода, яка існує

в сучасній демократичній державі і змістом якої є взаємні поступки та згода сторін

Під формою правового компромісу розуміють типізовані зовнішні прояви правового компромісу (компромісні акти). Більшість правових систем передбачають наявність широкого спектра компромісних актів [6, с. 195]. На думку В.А. Вдовічена, юридична форма податково-правового компромісу – це визнання та нормативне закріплення державою зовнішнього прояву узгодження інтересів суб'єктів податкових правовідносин. Вона характеризується низкою особливостей: 1) виступає способом зовнішнього виразу податково-правового компромісу; 2) її призначення у впорядкуванні змісту податкових відносин та наданні йому загальнообов'язкового характеру; 3) є засобом реалізації податково-правового компромісу у фінансовій політиці держави, зокрема у сфері мобілізації коштів до публічних фондів для задоволення публічних потреб [7].

Таким чином, під формою правового компромісу слід вважати певний спосіб його зовнішнього вираження. Призначення цієї форми – впорядкувати зміст правових відносин, надати їм властивостей загальнообов'язкового характеру. За допомогою юридичної форми можна побачити, як втілюється і реалізується правовий компроміс у сучасній державі.

Сучасний індивідуально-правовий договір є яскравим прикладом право-компромісної форми упорядкування правових конфліктів. На відміну від нормативно-правового договору, він має персоніфікований характер і не містить загальних правил поведінки. Роль індивідуально-правових договорів у сучасній державі зростає. Це пов'язано з тим, що вони є зручним і простим способом регулювання, який дозволяє враховувати взаємні інтереси суб'єктів і забезпечувати відносно безконфліктне існування громадянського суспільства.

На думку А.В. Бухалова, індивідуальний договір – це один із різновидів договору як загальногалузевої категорії, який насамперед характеризується наявністю індивідуально-конкретних суб'єктів, які визначають свої права й обов'язки самостійно, «знизу», з мінімальною участю держави [8, с. 17]. Як зазначає Н.М. Пархоменко, індивідуально-правовий договір – це угода, що може бути укладеною між суб'єктами суспільних відносин з метою регулювання конкретних, індивідуальних відносин [9, с. 14].

Т.І. Стрибко вважає, що індивідуально-правовий договір не розрахований на багаторазове

застосування, не укладається суб'єктами правотворчості, тому не містить норм права, хоча і має укладатися на підставі та в межах закону, тобто норм права. Слід зазначити, що індивідуальний договір є підставою (юридичний факт) для виникнення, зміни або припинення правовідносин, тобто він є певним інструментом індивідуального регулювання таких відносин, а також самостійно, у межах, визначених законом, формує права й обов'язки учасників [10, с. 76].

Авторка вдало наводить основні ознаки індивідуально-правового договору, які характеризують його як форму правового компромісу. До таких ознак належать: 1) договір має бути укладений у межах закону для того, щоб бути правовим і чинним, а також мати юридичну силу; 2) добровільна, взаємна угода сторін; 3) домовленість має певний термін дії, тобто угода є строковою; 4) рівність сторін у договірних відносинах; 5) згода сторін по всіх істотних аспектах договору; 6) чітко визначені мета та ціль договору; 7) наявність двох або більше сторін, які є індивідуальними суб'єктами договору; 8) орган влади не є суб'єктом договору; 9) форма договору – усна або письмова; и) наявність взаємних прав та обов'язків сторін договору щодо конкретно-індивідуального об'єкта; 10) взаємна відповідальність сторін за невиконання або неналежне виконання договірних зобов'язань [10, с. 76–77].

З.М. Юдін у своєму дисертаційному дослідженні «Тлумачення договору» визначає, що інституціональною основою виникнення договору є волевиявлення суб'єктів права у специфічних процедурах. Договірна форма відносин виступає як форма спільного волевиявлення сторін, за якої має місце узгодження волевиявлення. В основі глибинних процесів волевиявлення, які фактично приводять до інституціоналізації договірної форми відносин, знаходиться інтерес, тобто усвідомлена і зовні виявлена соціальним суб'єктом потреба [11, с. 11].

До суттєвих якостей договору Н.М. Пархоменко зараховує: 1) укладення договору призводить до встановлення юридичного зв'язку між його учасниками; 2) змістом договірної зв'язку є виконання дій, що призводять до досягнення мети учасників договору, задоволення їхніх інтересів; 3) договір передбачає правовий режим поведінки осіб в рамках зв'язку, що виник, визначає вимоги до порядку і послідовності здійснення необхідних дій його суб'єктами; 4) договір виникає в результаті згоди між його

учасниками з усіх суттєвих його умов, добровільної за характером, тобто заснованої на вільному волевиявленні; 5) формальна рівність сторін договору як у виборі партнерів за критерієм загального або взаємного інтересу або потреб різного роду, так і рівність сторін як партнерів; 6) еквівалентний характер взаємовідносин між учасниками договору здійснення дій однією особою передбачає зустрічну компенсацію, рівноцінну для того, хто її отримує; 7) змістом договору є умови, на яких він укладається, та взаємні вимоги партнерів (права та обов'язки); 8) відносна автономність регулювання взаємовідносин між сторонами, що домовляються, в рамках закону; 9) універсальність; 10) законодавче забезпечення договорів, що надає їм юридичної сили; 11) взаємна відповідальність сторін за невиконання або неналежне виконання прийнятих зобов'язань [9, с. 15–16]. Отже, проаналізувавши різні погляди науковців на сутність індивідуально-правових договорів, вважаємо, що індивідуально-правові договори – це угода, для яких притаманна наявність домовленостей, згоди, свободи, рівності та взаємних поступок.

Як зазначає С.В. Бобровник, галузева класифікація правового компромісу є однією з найвагоміших у рамках пізнання цього правового явища. Вона дає змогу окреслити формалізований інструментар для вирішення правових конфліктів за допомогою правових засобів [6, с. 191]. Тому спробуємо проаналізувати найбільш актуальні приклади індивідуально-правових договорів, які характеризують його як форму правового компромісу.

Цивільно-правовий договір як форма правового компромісу – це домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків [12]. Основними ознаками договору є:

- 1) наявність компромісу як обов'язкової умови цивільно-правового договору;
- 2) домовленість сторін договору;
- 3) виражає взаємну узгоджену волю двох і більше сторін;
- 4) спрямованість на встановлення, зміну чи припинення цивільних прав та обов'язків [13];
- 5) змістом договору є умови, на яких він укладається та взаємні вимоги сторін.

Ще одним прикладом форми правового компромісу є трудовий договір, який розглядається як угода між працівником і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом чи фізичною особою, за якою

працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою з підпорядкуванням внутрішньому трудовому розпорядку, а власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган чи фізична особа зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін [14].

Зазначене свідчить про наявність компромісної природи договору, а саме:

1) сутністю трудового договору є укладення двосторонньої угоди як добровільного вираження намірів про здійснення трудової діяльності працівником щодо виконання ним визначених завдань у сфері праці за спеціальністю, кваліфікацією чи посадою, визначеною та погодженою сторонами;

2) договірною формою встановлення регуляції здійснення трудових функцій означає взаємозгодженість дій сторін трудового договору;

3) трудовий договір як юридичний механізм гуманізації відносин у сфері найманої праці забезпечує обов'язковість дотримання взаємних домовленостей між сторонами, конструктивну взаємодію у вирішенні проблемних питань, стимулює інтерес до якісного виконання трудових обов'язків;

4) реалізація трудових прав заснована на правовому компромісі працівника і роботодавця;

5) є правовою формою погодження інтересів між працівником і роботодавцем, у якій юридично закріплюються (фіксуються) їх права та обов'язки, що дисциплінує сторони договору, а в разі виникнення розбіжностей є гарантією їх об'єктивного усунення.

Крім трудового договору, у трудовому праві існує ще одна форма правового компромісу – колективний договір. Колективний договір – це угода, яка укладається на основі чинного законодавства, прийнятих сторонами зобов'язань з метою регулювання виробничих, трудових і соціально-економічних відносин та узгодження інтересів працівників і роботодавців [15].

На думку Н.Я. Заболотної, роль колективного договору та колективних угод важко переоцінити. За допомогою цих правових домовленостей можуть бути узгоджені необхідні умови соціальної підтримки працівників з урахуванням конкретної галузі виробництва, виду виробництва чи конкретних особливостей діяльності певної організації [16].

Особливості колективного договору як форми правового компромісу можна простежити в тому, що:

1) це форма і метод розв'язання соціально-економічних проблем і регулювання трудових відносин між найманими працівниками та роботодавцями, забезпечення співпраці і узгодження взаємних інтересів способом переговорів, взаємних поступок і компромісів;

2) це основний інструмент захисту та забезпечення прав та інтересів працівників;

3) укладається на основі чинного законодавства, прийнятих сторонами зобов'язань з метою регулювання виробничих, трудових і соціально-економічних відносин і узгодження інтересів найманих працівників і роботодавців;

4) необхідність в укладенні колективного договору насамперед зумовлена тим, що метою його укладення є запобіганням конфліктам і спорам, які можуть виникнути у трудовому колективі, та їх урегулюванням;

5) колективний договір, укладений з урахуванням реальних можливостей підприємства, сприяє стабільній, високопродуктивній роботі, створенню надійних засад для соціального захисту працівників, значно зменшує ризик виникнення трудових конфліктів і соціальної напруженості у колективі.

Шлюбний договір як форма правового компромісу – це правочин, сторонами якого є особи, що подали заяву до органів РАЦС про реєстрацію шлюбу чи подружжя, в якому закріплюється їх майнові права та обов'язки на час шлюбу та(або) на випадок його припинення» [17]. Отже, шлюбний договір як форма правового компромісу характеризується такими ознаками:

1) є угодою, яка пов'язана з вирішенням сімейних конфліктів;

2) є одним з правових інструментів, за допомогою яких вирішуються майнові питання між подружжям;

3) є згодою чоловіка і жінки щодо встановлення майнових прав та обов'язків подружжя;

4) за своєю природою покликаний вирішити майнові відносини подружжя та попередити можливі майбутні суперечки між подружжям щодо поділу майна;

5) укладання шлюбного договору на основі компромісу в подальшому гарантує уникнення багатьох непорозумінь.

Висновки і пропозиції. Таким чином, проведений аналіз дає змогу визначити, що індивідуально-правовий договір як форма правового

компромісу – це компромісний акт, який представляє собою компромісну угоду, що може бути укладена між суб'єктами суспільних відносин з метою урегулювання конкретних, індивідуальних відносин на підставі взаємних поступок, згоди та домовленостей.

Серед характерних ознак, які притаманні індивідуально-правовому договору як формі правового компромісу, необхідно зазначити такі:

1) є угодою, яка пов'язана з вирішенням правових конфліктів;

2) є добровільною, взаємною угодою сторін;

3) наявність компромісу як обов'язкової умови індивідуально-правового договору;

4) наявність домовленості між сторонами договору;

5) є правовою формою погодження інтересів між суб'єктами;

6) слугує виконанню основного призначення держави як інструмента досягнення правового компромісу.

Список використаної літератури:

1. Бобровник С.В. Правовий компроміс і правовий конфлікт як ціннісні виміри права. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/63891/21-Bobrovnyk.pdf?sequence=1> (дата звернення: 04.02.2021).
2. Некіга С.М. Правовий і політичний компроміс. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/1489/Nekiga.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 04.02.2021).
3. Сиромятнікова М.С. Сутність і зміст правового компромісу та податкової амністії. Право і безпека. 2020. № 1(76). С. 95–100.
4. Курта Є.О. Класифікація компромісу на досудовому слідстві. Актуальні проблеми кримінального судочинства : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Донецьк, 21 листопада 2013 року). Донецьк, 2004. С. 43–53.
5. Усатий Г.О. Кримінально-правовий компроміс. К. : Атіка, 2001. 128 с.
6. Бобровник С.В. Компроміс і конфлікт у праві: антрополого-комунікативний підхід до аналізу. Монографія. К. : «Юридична думка», 2011. 384 с.
7. Вдовічен В.А. Податково-правовий компроміс інтересів платника податків і держави : автореф. кандидата юрид. наук: 12.00.07. Київ. 2011. 20 с.
8. Бухалов А.В. Договір как источник частного права : дис. кандидата юрид. наук: 12.00.01; Гос. ун-т экономики и финансов. С.-Пб, 2011. 188 с.

9. Пархоменко Н.М. Договір у системі права України : дис. кандидата юрид. наук: 12.00.01; НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. К., 1998. 196 с.
10. Стрибко Т.І. Нормативно-правовий договір та договірний процес у суверенній Україні : дис. кандидата юрид. наук: 12.00.01; Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2016. 256 с.
11. Юдін З.М. Тлумачення договорів : автореф. кандидата юрид. наук: 12.00.01; Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса 2004. 20 с.
12. Цивільний кодекс України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 16.01.2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 04.02.2021).
13. Луценко О., Руденко М. Щодо принципів договірного регулювання суспільних відносин. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/2869> (дата звернення: 04.02.2021).
14. Кодекс законів про працю України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 10.12.1971 року № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 05.02.2021).
15. Про колективні договори і угоди : Закон України від 01.07.1993 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3356-12#Text> (дата звернення: 05.02.2021).
16. Заболотна Н. Колективний договір: деякі проблеми юридичної техніки та тлумачення. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/aug/5682/vnulpurn201685564.pdf> (дата звернення: 05.02.2021).
17. Сімейний кодекс України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 10.01.2002 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 05.02.2021).

Sheludiakov R. S., Biloshenko O. Yu., Chabanenko Yu. S. Individual legal agreement as a form of legal compromise

The article is devoted to a comprehensive study of the individual legal contract as a form of legal compromise. It is noted that the legal compromise is characterized by the presence of external forms of its manifestation, through which various legal conflicts are regulated. Among the compromise acts as forms of legal compromise in the modern state, preference is given to the contract, contract, agreement, consent, competition, etc.

Particular attention is paid to the peculiarities of legal compromise, emphasizing the important role and importance of compromise as one of the most successful forms of interaction of subjects, a guideline used by people in shaping their own behavior, the result of a democratic regime. It is established that in modern conditions in the form of a legal compromise should be considered a certain way of its external expression, the purpose of which is to streamline the content of legal relations, giving them the properties of a mandatory nature. It was found that with the help of the legal form it is possible to see how the legal compromise is implemented and realized in the modern state.

The article focuses on the substantiation of the concept of individual legal agreement as a compromise form of legal conflicts, analyzes the features of individual legal agreement, emphasizes that in contrast to the legal agreement, the individual agreement has a personalized nature, does not contain general rules of conduct, is convenient and a simple way of regulation, which allows to take into account the mutual interests of the subjects and to ensure the relatively conflict-free existence of civil society.

The characteristic features of certain types of individual legal agreements, which are characterized by the presence of agreements, consent, freedom, equality and mutual concessions, are highlighted. The civil law agreement as a form of legal compromise, employment agreement, collective agreement and marriage agreement are analyzed.

The authors conclude that among the many forms of legal compromise, the individual legal contract occupies a special place in the modern state and is a compromise agreement (compromise act) that can be concluded between the subjects of public relations to regulate specific, individual relations on the basis mutual concessions, agreements and arrangements.

Key words: *legal compromise, form of legal compromise, individual legal agreement, civil law agreement, employment agreement, collective agreement, marriage agreement.*